

Vladimir Dedijer

Hipoteze za komparativno zgodovino odporniških gibanj v Evropi med drugo svetovno vojno

Da bi prišel do sintetične študije o odporniških gibanjih v Evropi, da bi ugotovil skupne in specifične elemente vsakega od njih, sem vzel za izhodišče v tem referatu nekoliko hipotez. Z zbiranjem in preučevanjem zgodovinskega gradiva se bo pokazalo, ali hipoteze, ki jih spodaj navajam, držijo ali ne.

I

Vsa evropska odporniška gibanja imajo skupnega sovražnika — nacistično Nemčijo in njene satelite. Iz tega skupnega odpora podjarmljenih evropskih narodov se je rodila tudi splošna protinacistična ideologija. V razvoju odporniškega gibanja so se javljale podobne metode boja: pasivna rezistenca proti okupatorju, ekonomska sabotaza, nato pa preraščanje teh prvih oblik odpora v višje oblike, to je v odprt boj z živo silo okupatorja.

II

Vendar odporniških gibanj v Evropi kljub omenjenemu skupnemu elementu ne moremo istovetiti. In to iz več razlogov.

Vojni cilji hitlerjanske Nemčije niso bili povsod enaki. Hitler ni pripravljaval iste usode vsem podjarmljenim državam in narodom. Pri tem se je ravnal po splošnih strateških ciljih nemškega imperializma, pa tudi po svoji rasistični ideologiji. Nekatere države naj bi obdržale nekakšen satelitski status, druge bi izgubile svoj mednarodnopravni položaj. Nekateri narodi, zlasti nordijski, naj bi ohranili svojo kulturno samobitnost, drugi pa bi morali biti asimilirani (npr. Poljaki in Slovenci), potem ko bi jim najprej zatrl najzavestnejše sile. Glede na to je nemški imperializem nalagal podjarmljeni Evropi seveda različne okoliščine okupacije. Vtem ko so bili posamezni slovanski narodi (Rusi, Poljaki itd.) izpostavljeni najbolj surovemu fizičnemu zatiranju, so bile represalije, vsaj prva leta okupacije, manj ostre v nordijskih deželah (Norveška, Danska). Ta različna merila nacistične Nemčije so nedvomno vplivala, da je prišlo do močnejšega odpora v deželah, ki so bile huje ogrožene.

III

Hkrati moramo upoštevati dejstvo, da vse okupirane dežele niso bile na isti stopnji razvoja. V nekaterih med njimi je bilo načelo samoodločbe že uresničeno, industrializacija izvršena že preteklo stoletje, vtem ko so druge, zlasti v vzhodnem in jugovzhodnem delu Evrope, bile šele na stopnji oblikovanja svoje narodne neodvisnosti in šele v začetkih industrializacije.

IV

Socialna in nacionalna kohezija vseh podjarmljenih držav ni bila enaka. V nekaterih so bili družbeni odnosi bolj napeti kakor drugod. V mnogonacionalnih državah je zatiranje posameznih narodov očitno slabilo voljo za obrambo proti napadu od zunaj.

V

Vsi naštetni elementi in razmere, v katerih so živeli podjarmljeni narodi, so jih silile k spontanemu odporu proti nacistični Nemčiji in njenim satelitom.

Začetek organiziranega odpora in preraščanja v višje oblike boja proti okupatorju pa sta bila predvsem delo subjektivnih dejavnikov in ustrezne ideologije.

Subjektivni dejavniki niso bili isti in tudi niso v enaki meri delovali v vseh okupiranih deželah. V nekaterih državah, npr. na Norveškem, Danskem in Nizozemskem, so imeli buržoazni elementi odločilno besedo v organizaciji odporniškega gibanja. Njihovi cilji niso segli prek političnih zahtev po boju za osvoboditev dežele izpod okupatorjev. V njihovi odporniški ideologiji ni bilo socialnih zahtev. Prizadevali so si za povratek socialnega stanja pred nemško okupacijo.

Nasprotno pa so se v drugih deželah buržoazne skupine povezale v obrambi svojih ozkih interesov z okupatorjem in delile z njim tudi usodo.

VI

Intenzivnost odpora se ne da vrednotiti zgolj po razredni pripadnosti. V nekaterih industrializiranih deželah, kjer je delavski razred imel revolucionarne tradicije, npr. v Franciji in v severni Italiji, se je odporniškega gibanja tudi množično udeležil in mu bil glavna opora.

Postavlja pa se vprašanje vloge delavskega razreda v odporu proti Hitlerju v Nemčiji in Avstriji: zakaj tu delavski razred ni bil aktivnejši, zakaj ni več prispeval k Hitlerjevemu porazu, zakaj niso izbruhnili upori proti Hitlerju v armadi vse do zadnjega dne vojne?

VII

Kadar je govora o vlogi posameznih komunističnih partij kot organizatorjev odporniških gibanj v njihovih okupiranih deželah, je treba videti razlike v realizaciji na terenu, čeprav so prihajale direktive iz istega centra, zakaj delo na terenu je odločalo o uspehu osvobodilnega gibanja.

Primerjajmo samo vedenje KP Francije, KP Norveške in KP Jugoslavije v času od izbruha druge svetovne vojne pa do 22. junija 1941, ko je hitlerjanska Nemčija s svojimi sateliti vred napadla Sovjetsko zvezo.

KP Norveške je npr. prek svojega glasila *Arabeiderer* pozdravila okupacijo in pozvala norveško delavstvo, naj podpre novi režim. To stališče ji je nedvomno hudo škodilo, zlasti še po 22. juniju 1941.

V tem pogledu je ravnala KP Jugoslavije najpravilneje. Ne da bi popuščala v kritiki Britanije in Francije, je hkrati resno opozarjala na nevarnost nemškega imperializma. Ko je Hitlerjeva vlada napovedala 22. junija Sovjetski

zvezi vojno, je navedla celo dva razglasa KP Jugoslavije, iz leta 1939 in 1940, kot dokaz, da je sovjetska vlada kršila točke in duha pakta Ribbentrop — Molotov iz avgusta 1939.

VIII

Te posebne objektivne in subjektivne razmere v okupirani Jugoslaviji so rodile tudi specifičnosti našega narodnoosvobodilnega gibanja.

Te posebnosti se kažejo v tem:

a) Odporniško gibanje v Jugoslaviji je preraslo iz boja za narodno osvoboditev v revolucionarni boj za socialno preobrazbo dežele. Ob koncu vojne je postalo jasno, da se je med bojem bistveno spremenilo razmerje družbenih sil, da so prišle h krmilu nove države nove sile.

b) Odporniško gibanje je imelo tudi izrazito protiimperialističen značaj. Hitlerjanska Nemčija in njeni sateliti niso hoteli le nacionalno zatirati, ampak tudi ekonomsko podjarmiti narode Jugoslavije. V boju zoper te namene nemškega imperializma si jugoslovanski narodi niso priborili le nacionalne neodvisnosti v ožjem pomenu, ampak so se osvobodili tudi pritiska in vpliva drugih imperialističnih držav, zlasti še vmešavanja njihovega kapitala v ekonomsko in politično življenje dežele. Tako so bili ob koncu vojne ustvarjeni tudi materialni pogoji za hitro industrializacijo dežele, kar v stari Jugoslaviji ni bilo mogoče zaradi vpliva tujega kapitala in vloge domače buržoazije.

c) S štirimi leti bojevanja narodnoosvobodilno gibanje ni ustvarilo le vojske novega tipa, ampak tudi organe ljudske oblasti docela drugega duha, kakor so bili organi oblasti v stari Jugoslaviji.

č) Največja pridobitev narodnoosvobodilnega gibanja v Jugoslaviji pa je rešitev narodnega vprašanja na novi podlagi in z novo vsebino. Postavljeni so temelji novega federalizma, zasnovanega na partizanski samoiniciativi, na samoiniciativi množic, na spoštovanju kulturnih posebnosti in svobodnega razvoja vseh narodov v docela enakopravni jugoslovanski skupnosti. KPJ je bila edina politična stranka, ki se je od leta 1941 dalje javljala s takim programom — s svojim osnovnim geslom o bratstvu in enotnosti narodov. Druge, to je buržoazne politične skupine so se postavile na stran okupatorja in z razbijanjem enotnosti množic slabile odpor. Konceptcija KPJ o bodoči federalistični ureditvi nove jugoslovanske države je bila prežeta obenem z idejami internacionalizma.

d) Takim specifičnim objektivnim in subjektivnim razmeram je narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije prilagajala svojo specifično strategijo in taktiko, ki se ne da istiti s strategijo in taktiko v drugih evropskih deželah, celo v tistih ne, kjer je bil upor proti okupatorju enako silen.

IX

Čeprav je narodnoosvobodilno gibanje v Jugoslaviji med preteklo vojno potekalo kot enoten proces boja glede na druga evropska odporniška gibanja, so se pri posameznih naših narodih javile določene posebnosti, ki so nastale iz zgodovinskih razlogov. Tako se da postaviti glede specifičnosti osvobodilnega boja v Sloveniji tele hipoteze:

a) Med svojimi vojnimi cilji je hitlerjanska Nemčija namenila slovenskemu narodu posebno usodo. Za razliko od drugih narodov Jugoslavije, ki jim je Hitler ogrožal le svobodo, je Slovencem in Srbom v tako imenovani NDH pretila nevarnost, da sploh kot narod ostanejo.

b) Ta Hitlerjeva odločitev je temeljila na stališču nemških buržoaznih krogov, ki so že leta 1848 zanikali nacionalno individualnost slovenskega naroda in so ga na razne načine skušali germanizirati. Čeprav se Hitlerjeve metode germanizacije Slovencev razlikujejo od prejšnjih, vendar so oboje istega izvora. Ta nevarnost je bila za ves slovenski narod razlog spontanosti odpora in izhodišče za širok narodni boj.

c) Osvobodilna fronta Slovenije ima potemtakem svoje posebnosti in se razlikuje od narodnoosvobodilne fronte v drugih deželah Jugoslavije. Ena od njene posebnosti je tudi ta, da je spočetka sicer nedvomno imela poteze koalicije, toda med bojem je pod vodstvom KP doživljala evolucijo — partija je bila namreč edina politična stranka v njej, medtem ko so druge skupine sestavljali le posamezni pripadniki ali frakcije.

č) Ko sta KPS in OF izpeljali najprej enotnost delavskega razreda Slovenije, sta našli skupen jezik z vodilnimi skupinami slovenske inteligence, zlasti pa še s slovenskimi kmečkimi množicami. Čeprav je imela slovenska klerikalna stranka s pomočjo hierarhije katoliške cerkve in prek 200 pomožnimi organizacijami več desetletij popoln monopol v političnem življenju slovenske vasi, je KPS in OF uspelo pritegniti slovenske kmečke množice na svojo stran in tako ustvariti množično osnovo za partizanske enote in organizacije OF. To je nedvomno eden od najvažnejših razlogov zmage v osvobodilni vojni.

d) Osvobodilna fronta v Sloveniji se odlikuje v primeri z narodnoosvobodilnim gibanjem drugih pokrajin Jugoslavije zlasti s tem, da je bila sila vstaje bolj enakomerna, da je njeno krepitev pripravljalo vztrajno politično in organizacijsko delo, ki je razpredlo gosto omrežje pomožnih organizacij političnega in vojaškega značaja.

e) V Sloveniji je potekal oborožen boj hkrati v mestu in na podeželju. Glede tega je lep primer Ljubljana. Nekaj podobnega se je dogajalo samo še v Splitu in Mostarju.

f) Glede strategije in taktike partizanskega boja se je v Sloveniji iz naštetih razlogov pokazalo dejstvo, da slovenski partizanski odredi in kasneje tudi brigade niso nikdar zapustile svojega ozemlja, ampak so ostajale na tem pomembnem strateškem položaju kljub najostrejšim ofenzivam sovražnikov.